

סילבוס - תוכנית הוראה לקורס חקר הנוסח של ספרות חז"ל

ד"ר אלישיב שרלו | המחלקה לתלמוד

The Textual Study of the Rabbinic Literature | 09621-01

שיעור	סוג הקורס:
4	היקף נ"ז:
תשפ"ז	שנת לימודים:
שנתי	סמסטר:
יום ג 14:00	יום ושעה:
יום ג 12:00	שעת קבלה:
shiviche@gmail.com	מייל מרצה:
_____	קישור לאתר למדה:

תיאור הקורס ומטרות למידה

תקציר הקורס

חקר הנוסח הוא רכיב יסודי ביותר בכל מחקר העוסק בספרות התלמודית. קורס זה מיועד להקנות את הידע והמיומנות הבסיסיים של חקר הנוסח בחיבורים העיקריים של ספרות חז"ל: המשנה, התוספתא, מדרשי ההלכה והתלמודים. הקורס יתנהל בשני מסלולים מקבילים השלובים זה בזה. מסלול מעשי שבו יובהר כיצד לאתר את כתבי היד, כיצד לקרוא ולהעתיק אותם, כיצד ליצור סינופסיס ולמצות את כל המידע על הנוסח. המסלול השני יעסוק בשאלות שקשורות להערכת חילופי הנוסח, באמצעות היכרות עם הדיונים המחקריים העיקריים בתחום הנוסח של כל חיבור וחיבור. באמצעות שילוב המסלולים יוכלו הלומדים לפתח יכולת עצמאית לחקר הנוסח.

מטרות/תוצרי הלמידה

ידע

1. הלומדים יכירו את הדיונים המחקריים העיקריים בנוגע לנוסח החיבורים החזליים.
2. הלומדים ייחשפו לכתבי היד והדפוסים וכיצד למצוא אותם.
3. הלומדים ילמדו להשתמש היטב במושגים בסיסיים בעולם חקר הנוסח (עדי נוסח, סינופסיס, השמטה מחמת הדומות, חילופי מסורות, חילופי גרסה, וכן הלאה)

מיומנויות

1. הלומדים יוכלו להכין סינופסיס של כל עדי הנוסח הישירים לפסקאות מספרות חז"ל.
2. הלומדים ירכשו כלים בסיסיים לניתוח של חילופי הנוסח על בסיס התיאוריות האקדמיות הקיימות.

תכנון מהלך השיעורים (כולל למידה פעילה):

ככלל, מדובר בקורס תובעני מאד, והוא מיועד עבור מי שמעוניין לערוך מחקר עצמאי. הלמידה פעילה מאד כיוון שהיא כוללת תרגול מתמיד של הנושאים שיילמדו בכיתה.

מס' השיעור	נושא השיעור	למידה פעילה	קריאה/ צפיה נדרשת	הערכה תהליכית/מעצבת
1	מבוא: חקר הנוסח של ספרות חז"ל			
5-2	משנה	תרגיל: נוסח המשנה	ראו בהמשך	
7-6	תוספתא		ראו בהמשך	
10-8	תלמוד ירושלמי	תרגיל: נוסח הירושלמי	ראו בהמשך	

14-11	תלמוד בבלי	תרגיל: נוסח הבבלי	ראו בהמשך
סמטר ב			
15	מדרשי ההלכה: כללי		
17-16	מכילתא דר"י		ראו בהמשך
19-18	מכילתא דרשב"י		ראו בהמשך
20	ספרא		ראו בהמשך
22-21	ספרי במדבר		ראו בהמשך
24-23	ספרי זוטא במדבר ודברים		ראו בהמשך
26-25	ספרי דברים		ראו בהמשך
28-27	מכילתא לדברים		ראו בהמשך

*ייתכנו שינויים בסילבוס בהתאם לקצב ההתקדמות ואפקטיביות הלמידה

ציין סופי

תיאור התוצר	משקל בציון הסופי
השתתפות פעילה	10% מהציון הסופי
3 תרגילי ביניים	60% מהציון הסופי
תרגיל מסכם	30% מהציון הסופי

דרישות הקורס

מעבר לחובת הנוכחות, מצופה מכל משתתפי הקורס לערוך עבודת נוסח עצמית במסגרת התרגילים בקצב מתאים לקצב התקדמות הקורס. יובהר כי הקורס מיועד בעיקר למי שמעוניין בהמשך לערוך מחקר עצמאי.

דרישות קדם

אין

ביבליוגרפיה: תכנים לקריאה, צפיה והאזנה (רצוי עדכני)

משנה:

- י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ח (עמודים נבחרים).
- י' זוסמן, 'כתבי-יד ומסורות נוסח של המשנה', דברי הקונגרס העולמי השביעי למדעי היהדות, ג, ירושלים תשמ"א, עמ' 215-250.

- י' זוסמן, "תורה שבעל פה" פשוטה כמשמעה: כוחו של קוצו של יו"ד', מחקרי תלמוד, ג (תשס"ה), עמ' 209–384.
- ד' רוזנטל, 'משנת עבודה זרה: מהדורה ביקורתית בצירוף מבוא', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"א (עמודים נבחרים).
- ד' רוזנטל, 'תולדות נוסח המשנה', בתוך: מ' כהנא ואחרים (עורכים), ספרות חז"ל הא"י: מבואות ומחקרים, ירושלים תשע"ח, א, עמ' 65–108.

תוספתא:

- י' זוסמן, "ירושלמי כתב-יד אשכנזי" ו"ספר ירושלמי", תרביץ, סה (תשנ"ו), עמ' 61–63.
- ע' שרמר, 'למסורת נוסח התוספתא: עיון ראשוני בעקבות שאול ליברמן', JSIJ, 1 (2002)
- י' ברודי, משנה ותוספתא כתובות, נוסח, פרשנות ועריכה, ירושלים תשע"ה.
- ב' קצוף, 'קטעי כריכה של תוספתא נדרים מנרצ'יה ומקומם במסורת הנוסח', JSIJ, 15 (2019)
- ש' שמידמן, 'ענפי הנוסח של תוספתא יבמות לאור קטעי הגניזה הקהירית', תרביץ, פט (תשפ"ג), עמ' 5–38
- י' רוזנטל, 'על נספחים ומקומם בתוספתא', תרביץ, עט (תש"ע-תשע"א), עמ' 187–222

תלמוד ירושלמי:

- י' זוסמן, 'כתב יד ליידין של הירושלמי: לפניו ולאחריו', בר אילן, כו-כז (תשנ"ה), עמ' 203–220
- י' זוסמן, 'מבוא', תלמוד ירושלמי: יוצא לאור על פי כתב יד סקליגר 3 (Or. 4720) שבספריית האוניברסיטה של ליידין עם השלמות ותיקונים, ירושלים תשס"א, עמ' ט-מ
- מ"ע פרידמן, 'על טענת פירקוי בן באבוי בדבר מציאת ספרים גנוזים של הירושלמי', סיני, פג (תשל"ח), עמ' רנ-רנא.
- מ' עסיס, 'קטע של ירושלמי סנהדרין', תרביץ, מו (תשל"ז), עמ' 29–90.
- א' שרלו, 'לא שרידים בלבד: גנזי הירושלמי', ציון, פו (תשפ"א), עמ' 631–660
- א"ש רוזנטל, 'מבוא', ירושלמי נזיקין, מהדורת א"ש רוזנטל, ירושלים תשס"ח, עמ' ט-כח
- ל' מוסקוביץ, 'סוגיות מקבילות ומסורת-נוסח הירושלמי', תרביץ, ס (תשנ"א), עמ' 523–549
- י"צ מאיר, 'מהיסטוריה חומרית לקונטקסט היסטורי: כתב יד וטיקן 133 של התלמוד הירושלמי', ציון, פג (תשע"ח), עמ' 277–322

תלמוד בבלי:

- ש"י פרידמן, "לאילן היוחסין של נוסחי בבא מציעא – פרק בחקר נוסח הבבלי", מחקרים בספרות התלמודית, יום עיון לרגל מלאת שמונים שנה לשאול ליברמן, ירושלים תשמ"ג, עמ' 93–147 [= סוגיות בחקר התלמוד, עמ' 192–247].
- ש"י פרידמן, "להתהוות שינויי הגירסאות בתלמוד הבבלי", סידרא ז (תשנ"א) עמ' 67–102
- ש"י פרידמן, "כתבי היד של התלמוד הבבלי – טיפולוגיה של כתיב", מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודים, מוגשים לשלמה מורג, בעריכת מ' בר-אשר, ירושלים (תשנ"ו), עמ' 190–163.
- א"ש רוזנטל, לעריכת מסכת פסח ראשון בבלי, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים 1959

- א"ש רוזנטל, 'עיונים בתולדות הנוסח של התלמוד הבבלי' וכן 'תולדות הנוסח ובעיות עריכה בחקר התלמוד הבבלי' בתוך: עיונים בספרות התלמוד, ירושלים תשפ"א.
- א' עמית, 'מקומם של כתבי היד התימניים במסורת הנוסח של בבלי פסחים', *Hebrew Union College Annual*, 73 (2002), עמ' לא-עז.
- א' עמית, 'שני ענפי הנוסח של פרק 'היה קורא' בבבלי ברכות ותרומתם להבנת תולדות העריכה של הבבלי', תורה לשמה: ספר היובל לכבוד שמא יהודה פרידמן, ירושלים, תשס"ח, עמ' 223-267
- עוזיאל פוקס, תלמודם של גאונים, ירושלים תשע"ז
- אליעזר סגל, מסורות הנוסח של בבלי מגילה, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"ב.
- מרדכי סבתו, כתב יד תימני למסכת סנהדרין (בבלי) ומקומו במסורת הנוסח, ירושלים תשנ"ח.
- משה בנוביץ', 'שני ענפי הנוסח של פרק שבועות שתיים בתרא בבבלי', סידרא, י (תשנ"ד), עמ' 5-38.
- רבין שושטרי, מסורות הנוסח של מסכת סוכה בבבלי, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן תש"ע.
- רבין שושטרי, 'תרומתם של שני טפסים מן הגניזה לזיהוי ענפי הנוסח של פרק יום הכיפורים', גנזי קדם, יג (תשע"ז), עמ' 75-170.
- עדיאל שרמר, 'בין מסורת-עריכה למסורת-נוסח: מהדורה אחרת של בבלי מועד קטן מן הגניזה', תרביץ, סא (תשנ"ב), עמ' 375-399.
- יכין אפשטיין, 'סוגיות פסולי אתרוג בראי הדפוסים, כתבי היד והגניזה', משלב, כו (תשנ"ד), עמ' 11-23.
- יואב רוזנטל, מסכת כריתות (בבלי): לחקר מסורתיה, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשס"ד.
- סימון ארזי, 'שתי עריכות קדומות של מסכת תמיד', תרביץ, עו (תשס"ז), עמ' 265-272.
- יואב רוזנטל, 'לצורתה הקדומה של סוגיית בבלי, מועד קטן ז ע"ב-ח ע"א', תרביץ, עז (תשס"ח), עמ' 45-69.
- שמא יהודה פרידמן, 'ענף נוסח חדש במסכת שבת בתלמוד הבבלי: שלשה חכמים ומעשיהם: עיון במלאכת היצירה ובמסורת הנוסח, אוקימתא, א (תשע"ג), עמ' 133-193.
- שקמה כספי-יניב, מסורות הנוסח של פרק 'כיצד מברכין' בתלמוד בבלי מסכת ברכות, עבודת מוסמך, האוניברסיטה העברית תשע"ז.
- אלה טוביה, 'חילופי גמר עריכה במסורת נוסח מיוחדת בבבלי שבת', תרביץ, פה (תשע"ח), עמ' 399-476.
- שלמי אפרתי, 'קונטרס פרק חלק ופרקי מגילה, א: מסורת נוסח ייחודית של פרק חלק', תרביץ, פה (תשע"ח) עמ' 65-144.
- שלמי אפרתי, 'קונטרס פרק חלק ופרקי מגילה, ב: מסורת נוסח ייחודית של פרק 'מגילה נקראת' והערות על התהוות נוסח התלמוד', תרביץ, פה (תשע"ח), עמ' 233-291
- י' ברודי, 'ספרות הגאונים והטקסט התלמודי', מחקרי תלמוד, א (תש"ן), עמ' 237-303

מדרשי הלכה – כללי:

- י"נ אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, ירושלים תשי"ז
- ע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תשל"ג

- מ' כהנא, 'מבוא למדרשי התנאים', בתוך: ד' רוזנטל ואחרים (עורכים), ספרות חז"ל הארץ-ישראלית: מבואות ומחקרים, ירושלים תשע"ח, עמ' 137–177
- י' רוזן-צבי, בין משנה למדרש: קריאות בספרות התנאים, רעננה תש"פ
- ענת רייזל, מבוא למדרשים, אלון שבות תשע"א

מכילתא דר"י:

- מ' כהנא, 'מהדורות המכילתא דרבי ישמעאל לשמות בראי קטעי הגניזה', תרביץ (תשמ"ו), עמ' 489–524
- מ' כהנא, המכילתות לפרשת עמלק, ירושלים תשס"ט
- מ' כהנא, המכילתות לפרשת יתרו, ירושלים תשפ"ה
- ל' אליאס, המכילתא דרבי ישמעאל על פי עותק מעולה מן הגניזה, עבודת מוסמך, האוניברסיטה העברית תשנ"ז
- א' רוזן-צבי, נוסח, עריכה והרמנויטיקה במכילתא דר' ישמעאל, מסכתא דכספא, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית תשע"ו

מכילתא דרשב"י:

- מ' כהנא, 'דף נוסף ממכילתא דרשב"י', עלי ספר, טו (תשמ"ח), עמ' 5–20
- מ' כהנא, המכילתות לפרשת עמלק, ירושלים תשס"ט
- מ' כהנא, המכילתות לפרשת יתרו, ירושלים תשפ"ה
- מ' כהנא וע' תירוש, 'תרומתו של ישועה בן יהודה למחקר המכילתא דר' שמעון בן יוחי ולשונה', תרביץ, פט (תשפ"ג), עמ' 581–647
- ל' אליאס בר-לבב, מכילתא דרשב"י פרשת נזיקין, ירושלים תשע"ג

ספרא:

- א"א פינקלשטיין, ספרא דבי רב, ניו יורק תשמ"ט
- ש' נאה, לשון התנאים בספרא על פי כתב יד וטיקאן 66, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית תשמ"ט.
- ש' נאה, 'מבנהו וחלוקתו של מדרש תורת כוהנים (א): מגילות', תרביץ, סו (תשנ"ז), עמ' 483–515
- ש' נאה, 'מבנהו וחלוקתו של מדרש תורת כוהנים (ב): פרשות, פרקים, הלכות', תרביץ, סט (תש"ס), עמ' 59–104.
- א' שמעא, 'המכילתות הנספחות לספרא: מכילתא דמילואים ומכילתא דעריות', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשס"ט

ספרי במדבר:

- מ' כהנא, 'אקדמות להוצאה חדשה של ספרי במדבר', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"ב
- מ' כהנא (מהדיר), ספרי במדבר: מהדורה מבוארת, א–ד, ירושלים תשע"א–תשע"ה
- מ' כהנא, 'גופים זרים מ"דבי רבי" במדרשי ההלכה', בתוך: ש' יפת (עורכת), מחקרים במקרא ובתלמוד: הרצאות ימי העיון ביובל הששים של המכון למדעי היהדות, ירושלים תשמ"ז, עמ' 69–85

ספרי דברים:

- י"נ אפשטיין, 'ספרי דברים (מהדורת פינקלשטיין)', בתוך: מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, ירושלים תשמ"ח, 889–906
- מ"י כהנא, דרש המזהיר ותרומתו למחקר ספרי דברים ומכילתא דברים, ירושלים תשפ"ג
- מ' כהנא, 'התוספות בספרי דברים', תרביץ, פז (תש"פ), עמ' 149–218

ספרי זוטא במדבר ודברים:

- ש' ליברמן, תלמודה של קיסרין (מדרשה של לוד): ספרי זוטא, ניו יורק תשכ"ח
- מ' כהנא, ספרי זוטא דברים, ירושלים תשס"ג
- ה' בייטנר, עיונים במשנת ספרי זוטא ובדרכי שילובה במדרש, עבודת דוקטור, ירושלים תשע"ח

מכילתא לדברים:

- מ' כהנא, 'קטעים חדשים מהמכילתא לדברים', תרביץ, נד (תשמ"ה), עמ' 485–551
- מ' כהנא, 'דפים מן המכילתא לדברים פרשות האזינו וזאת הברכה', תרביץ, נז (תשמ"ח), עמ' 165–201
- מ"י כהנא, דרש המזהיר ותרומתו למחקר ספרי דברים ומכילתא דברים, ירושלים תשפ"ג